

Molnár Gábor:

TERÜLETVÉDELMI ELMÉLETEK ÉS KONCEPCIÓK – A TERÜLETVÉDELEM SZEREPE KORUNK BIZTONSÁGPOLITIKAI KÖRNYEZETÉBEN

DOI: [10.35926/HSZ.2020.5.3](https://doi.org/10.35926/HSZ.2020.5.3)

ÖSSZEFOGLALÓ: Az utóbbi években a területvédelem kérdése, mint védelmi stratégiai koncepció, számos európai országban lett vita tárgya. Ennek oka, hogy több európai – köztük NATO-tag – országban a területvédelem már hosszú ideje az országvédelmi stratégia fontos részét képezi, míg másutt a közelmúltban vált aktuális kérdéssé. A téma kutatói között azonban koránt sincs egyetértés abban, hogy a területvédelem pontosan milyen feladatrendszert is jelent, illetve, hogy a területvédelem milyen szerepet játszhat korunk megváltozott biztonságpolitikai környezetében. Jelen tanulmány célja, hogy röviden ismertesse azokat az elméleteket, illetve koncepciókat, melyek a NATO-tagországokban működő, illetve jelenleg szervezés alatt álló területvédelmi rendszerek kialakítását meghatározhatják.

KULCSSZAVAK: területvédelem, területvédelmi erők, milícia, haderőszervezés

BEVEZETÉS

Mint azt egy korábbi tanulmányomban¹ ismertettem, a területvédelem egy rendkívül összetett, komplex fogalom, melynek nemcsak globális, de még regionális értelemben véve sem létezik egységes meghatározása. A probléma nem új keletű. A téma elismert kutatója, Sir Adam Roberts oxfordi professzor már az 1980-as években rámutatott, hogy a területvédelemmel kapcsolatos, sokszor végtelenül ellentmondásos elméletek problematikájának gyökereit a terminológiában kell keresnünk. Véleménye szerint a területvédelem fogalmát „olykor három teljesen különböző dolog megjelölésére használják: a védelempolitika egy meghatározott típusára; egy hadszervezeti formára; harcmódra”.²

A Sir Roberts által megfogalmazott probléma az azóta eltelt közel négy évtized alatt sem oldódott meg. A területvédelem és a területvédelmi erők fogalmának használata ugyan általánosan elterjedt, de hogy milyen feladatrendszert is értenek területvédelem alatt, és hogy milyen elvek alapján állítják fel és határozzák meg a területvédelmi erők szervezetét, az korántsem egységes. Ebből következően a történelem folyamán és a jelenkorban is sokszor egymástól jelentős mértékben eltérő területvédelmi koncepciókkal lehet találkozni, és az adott régió, illetve ország katonai hagyományai határozzák meg, hogy éppen mit is értenek területvédelem alatt.

¹ Molnár Gábor: A területvédelem és a területvédelmi erőkkel kapcsolatos különböző értelmezések, meghatározások. In: A hadtudomány és a XXI. század. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály, 2018, 157–172.

² Adam Roberts: Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence. Palgrave Macmillan, 1986, 34.

A területvédelmi elméleteknek, illetve rendszereknek alapvetően két nagy csoportja különböztethető meg. Az elsőbe azok tartoznak, ahol a területvédelem a hátszágvédelem részeként jelenik meg, tehát a területvédelem a hátszágvédelem katonai feladataival azonosítható, a másik csoportba pedig azok, melyekben a területvédelem önálló védelmi koncepcióként jelenik meg, és amelyet a szakirodalomban sokszor „*mélyégi védelemként*”³ emlegetnek. Hazánkban inkább az előbbi, míg a külföldi – elsősorban az angolszász – szakirodalomban inkább az utóbbi megközelítéssel lehet találkozni. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a területvédelem fogalmának használata elsőként az utóbbi kapcsán alakult ki.⁴ Mindkét megközelítésben közös alapot képez, hogy azokban valamilyen módon szerepet kap a védelmi tervezésnek egy olyan eleme, melyben az azt kidolgozó ország illetékesei számolnak azzal, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén fel kell készülniük a saját országuk szuverén területén folytatott katonai védelmi műveletekre. E műveletek szintje, szerepe, célja, valamint a hadviselés jellemzői azonban már eltérőek.⁵

A TERÜLETVÉDELEM – HÁTORSZÁGVÉDELEM

A hátszágvédelemmel összefüggő területvédelmi elméletekben, illetve rendszerekben a területvédelem a védelmi tervezésnek csupán egy szegmensként jelenik meg. Egy adott ország védelmi tervezési mechanizmusában tehát alapvetően nem, vagy csak korlátozott mértékben számolnak azzal, hogy az ország területén katonai védelmi műveletekre kerül sor, ennek ellenére nem hagyják figyelmen kívül ennek lehetőségét, ezért arra felkészülve olyan országvédelmi (honvédelmi) tervet dolgoznak ki, amelyben a területvédelem helyet kap. Ezeknél a területvédelmi elméleteknél, illetve rendszereknél jellemzően két tényezőt vesznek figyelembe, melyek önmagukban, illetve együttesen lehetővé teszik az adott ország, illetve szövetség számára, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén a hátszág viszonylag zavartalan működése biztosított legyen:

- megfelelő katonai képességek: olyan expedíciós, azaz erőketvitelési képességek megléte, melyek biztosítják a hadászati kezdeményezés lehetőségét, így adott ország, vagy szövetség egy esetleges fegyveres konfliktus esetén már annak kezdeti szakaszában képes az ellenség területén hadműveleteket kezdeményezni;
- kedvező geostratégiai környezet: adott ország vagy szövetség számára olyan körülményeket biztosít, amelyek kizárják, vagy legalábbis jelentősen csökkentik annak lehetőségét, hogy a hátszágot ellenséges hadműveletek fenyegezzék.

A hátszágvédelemmel összefüggő területvédelmi koncepciók, illetve rendszerek alapvető célja, hogy növeljék a klasszikus katonai képességeket, valamint biztosítsák a hátszág stratégiai és hadászati jelentőségű katonai és polgári objektumainak, továbbá a polgári lakosság védelmét. A hátszág védelmére létrehozott, külön szervezeti keretekkel rendelkező területvédelmi erőknél alapuló területvédelmi rendszerek gyökerei a 17–18. századra vezethetőek vissza. Mivel a légierő és a nukleáris fegyverek megjelenéséig a hát-

³ Defence in depth – az elméletek képviselői a fogalmat nem az amerikai és a NATO-terminológiában megtalálható jelentéstartalommal használták, melyekben az ma jellemzően a harcászat, illetve az erők diszlokációja kapcsán jelenik meg.

⁴ Jane E. Stromseth: The Origins of Flexible Response. NATO's Debate over Strategy in the 1960s. Palgrave Macmillan, 1988, 211–215.

⁵ Gene Sharp: Sharp's Dictionary of Power and Struggle: Language of Civil Resistance in Conflicts. Oxford University Press, 2012, 296.

ország védelme még kevésbé volt komplex feladat, ezért kezdetben ezek a területvédelmi rendszerek még inkább a klasszikus katonai képességek – különösen a bevetethetőség és a mobilitás – tekintetében bizonyultak meghatározónak. Legelőször ezért olyan országokban hozták létre őket, melyek expanzív külpolitikát folytattak, és így haderejük jelentős részét voltak kénytelenek országaik határán túl alkalmazni. Ezeknek alapvetően két típusát lehetett megkülönböztetni: az angolszászt és a kontinentálist.

Az *angolszász típusú rendszerek* két alappillére az angolszász országok hasonló geostratégiai helyzete, valamint a gyarmati időkből „megörökölt” brit katonai szervezetek képezték. Geostratégiai szempontból az angolszász országok vagy szigetországok, vagy szárazföldi szomszédjaikkal stabil szövetséges viszonyt ápolnak, illetve azok katonailag nem jelentenek rájuk veszélyt. Ebből következik, hogy esetükben a hátország biztosítása könnyebben megoldható, mint a kontinentális hatalmak esetében. A katonai szervezetek tekintetében az angolszász területvédelmi rendszerek a britek által még a 17–18. században felállított brit-szigeteki és gyarmati területi milíciákból alakultak ki. Napjaink brit, kanadai, ausztrál és új-zélandi önkéntes tartalékos erői (Army Reserve), valamint az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Gárdája is ezeket tekinti jogelőd szervezetének. Ezeknek az erőknek az elsődleges rendeltetése az volt, hogy az akkor még kis létszámú brit hadsereget háborúk idején „tehermentesítsék” a hátországvédelmi feladatok alól, és így a reguláris erőket nagyobb arányban lehessen támadó hadműveletekben alkalmazni. A milíciacsapatok feladata háborúk idején az esetlegesen partra szálló deszantcsapatok és diverziós erők elleni küzdelem, a partvédelem, valamint a katonai objektumok őrzése volt, de fontos szerepet vállaltak rendészeti feladatok ellátásában is. A 19. századtól a területvédelmi csapatok harc- és harctámogató képességét jelentősen fejlesztették, minek következtében feladatrendszerük és rendeltetésük is megváltozott. Továbbra is elsősorban területvédelmi feladatokat láttak el, de már az „expedíciós erők” műveleti tartalékként is alkalmazták őket.⁶

A *kontinentális területvédelmi rendszerek* első szervezett formája Franciaországban alakult ki a 17. század végén. Ez a rendszer a Rajna térségben kiépített erődrendszerekre, valamint a Tartományi Milíciára támaszkodott. A jogfolytonosság ugyan politikai-ideológiai okokból – az állam- és a kormányzati forma gyakori változásai miatt – nem áll fenn, de gyakorlatilag ezekből alakult meg később a francia Nemzetőrség, majd a Területi Hadsereg. Utóbb hasonló elvek alapján szervezték meg a porosz (német) és az osztrák–magyar területvédelmet is. A kontinentális típusú koncepciók az angolszásztól elsősorban abban különböztek, hogy itt a hátország védelmét a területvédelmi erők mellett természetes, illetve mesterségesen kialakított védelmi vonalakkal igyekeztek biztosítani. A védelmi vonalak rendeltetése volt, hogy megakadályozzák az ellenséges erők behatolását az ország területére, illetve akkora veszteséget okozzanak, hogy azután elő lehessen készíteni a támadó hadműveleteket. Az ilyen koncepciók esetén tehát a területvédelem ugyancsak a hátországvédelem elemeként jelenik meg, hiszen az elképzelés szerint a harc legfeljebb az ország határ menti övezetére korlátozódik. A területvédelem feladatrendszere azonban ezeknél összetettebb volt. Miután a határ mentén alakult területvédelmi csapatok közvetlen harcérrintkezésbe kerülhettek, ezért harci és harctámogató képességeik fejlesztése már a kezdetektől hangsúlyosabb volt, hogy azokat együtt lehessen alkalmazni a műveleti erőkkel.

⁶ Molnár Gábor: A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeghadseregek kialakulásáig. III. rész. Hadtudományi Szemle, 2017/3., 78–106. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf (Letöltés időpontja: 2017. 12. 04.)

A mögöttes, illetve a háterszágban állomásozó területvédelmi erők pedig – tekintettel arra, hogy szárazföldi műveletek esetében nehezebben kivitelezhető a háterszág és a hadműveleti terület egyértelmű elválasztása – fontos szerepet játszottak a logisztikai biztosításban is.⁷

Az angolszász és a kontinentális rendszerek közötti különbségek a gépesített hadviselés, a rohamosan fejlődő haditengerészet és légierő, majd a nukleáris fegyverek megjelenését követően csökkentek. A modern hadviselés már egyre kevésbé tette lehetővé a háterszág és a hadműveleti terület szétválasztását. Ennek következtében alakultak ki a katonai és a polgári védelmi feladatokat integráló modern háterszágvédelmi rendszerek, melyek feladat-rendszerét az alábbiak képezik:

- felderítő- és diverziós erők elleni harc feladatok;
- mentési és mentesítési feladatok ellátása a csapást szenvedett katonai és polgári objektumok, létesítmények vonatkozásában, valamint a csapások következményeinek a felszámolása;
- a lakosság és az anyagi javak mentése;
- veszélyeztetett műtárgyak őrzése;
- katonai rendészeti feladatok;
- az ország valamely körzetében lévő fontosabb katonai és polgári objektumok őrzése-védelme és az ott lévők élet- és munkafeltételeinek biztosítása;
- katonai rendészeti, tűzrendészeti feladatok;
- főbb közlekedési útvonalak biztosítása és forgalomszabályozása;
- közreműködés az ország belső rendjének fenntartásában;
- sugárfigyelő és -jelző rendszerek működtetése.⁸

A kétpólusú világ idején a NATO- és a VSZ-országokban is leginkább a háterszágvédelemmel összefüggésben értelmezték a területvédelmet. Mindkét szövetségi rendszer vezetése ugyanis alapvetően azzal számolt, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén képes lesz a lehető leghamarabb támadó hadműveleteket folytatni az ellenség területén, ezért a háterszág biztonságát leginkább a légtérből érheti fenyegetés (légierő, rakétacsapatok és atomfegyverek által).⁹ Fontos azonban megjegyeznünk, hogy sem a NATO, sem pedig a VSZ esetében nem alakult ki szövetségi szinten egységes háterszágvédelmi rendszer, az ugyanis a tagországok hatáskörébe tartozott.¹⁰

A MÉLYSÉGI VÉDELEM

Mint említettük, a területvédelemnek az a fajta megközelítése, amit az angolszász szakirodalom általában összefoglaló néven mélységi védelemként definiál, jelentősen eltér a háterszágvédelemmel összefüggő területvédelmi koncepcióktól. Ezekben a területvédelem ugyanis katonai stratégiai, illetve hadászati szinten jelenik meg, ami így az országvédelmi (honvédelmi) rendszer teljes spektrumát áthatja. Eleve problémás a háterszágnak még a fogalmát is használni ezen elméletek kapcsán, ugyanis többségük éppen abból az alapesetből indul ki, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén egy adott ország a harcot saját területén fogja megvívni, mégpedig olyan módon, hogy a háterszág és a hadműveleti terület nem lesz elválasztható egymástól. A teoretikusok szerint ugyanis a mélységi védelem ismérvei a következők:

⁷ Uo.

⁸ Szabó József (szerk.): *Hadtudományi lexikon*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995, 1325.

⁹ Uo. 283–284.

¹⁰ Roberts: i. m. 27.

- katonai stratégiai, illetve hadászati szintű védelmi koncepció, amely előre kidolgozott és tervszerűen végrehajtott védelmi tevékenységet takar;
- a védelem az ország területére korlátozódik, amely részben vagy akár teljes egészében hadművelleti területté válik;
- az ország területén mélységében tagolt állami erődítéseket létesítenek, melyekhez igazodik a csapatok diszlokációja és az erők csoportosítása;
- az országhatártól az ország belső területei felé haladva a mélységében tagolt védelemben az erők ellenállása fokozódik;
- az ellenség által ellenőrzött, illetve megszállt területeken a csapatok vadászharcot folytatnak, ezzel megnehezítve, hogy az ellenség tényleges kontrollt gyakorolhasson a területek felett;
- a védelem végső stádiuma a gerillaháború és a polgári ellenállás, amelyre az ország lakosságát (pszichológiailag és szervezetenként) már békeidőben fel kell készíteni.¹¹

Mint az itt felsorolt jellemzőkből kiolvasható, ezekben a koncepcióban sokkal hangsúlyosabb szerepet játszik a harc kérdése, mint a hátszágvédelemmel összefüggő területvédelem esetében, hiszen utóbbinál a harc csak meghatározott keretek között és korlátozottan jelenik meg a területvédelem feladatrendszerében. Mindez jól mutatja, hogy a területvédelemnek ez a fajta megközelítése élesen különbözik a hazánkban ismerttől. Egészen más körülményekre vezethető vissza a mélységi védelemmel kapcsolatos koncepciók megalkotása is, mivel azokat az alábbi három tényező valamelyikének fennállására vezetik vissza:

- megfelelő katonai képességek hiánya: az adott ország vagy szövetség nem képes egy esetleges fegyveres konfliktus esetén támadó hadműveleteket kezdeményezni ellenséges területen;
- kedvezőtlen geostratégiai környezet: a potenciális ellenség/ellenségek egyértelmű erőfölénnyel rendelkezik/rendelkeznek, illetve fennáll a többfrontos háború veszélye;
- semleges státus: a nemzetközi normák a katonai erő alkalmazását a védelemre korlátozzák.

Az itt felsoroltakból következik, hogy ezek a területvédelmi rendszerek elsősorban a semleges, azon belül is a honvédelmüket a fegyveres semlegesség elve alapján megszervező országokban alakultak ki. Ezek a koncepciók ugyancsak hosszú történelmi múltra tekintenek vissza. Ezt mutatja, hogy a mélységi védelem fogalma lényegében Edward Luttwaknak¹² a *Római Birodalom nagystratégiája* című munkája kapcsán terjedt el, míg az ezzel kapcsolatos elméletek alapvetően Liddell Hart indirekt hadászat (hadviselés) téziséből merítettek, aki ezt ugyancsak az ókorig visszanyúló hadtörténeti példák sorozatával dolgozta ki.¹³ A területvédelemnek ez a fajta megközelítése a modern stratégiai gondolkodásban először az 50-es években jelent meg, elsősorban a nukleáris elrettentés stratégiai koncepciójának egyik alternatívájaként, így ezekkel az elméletekkel többnyire az úgynevezett „nem provokatív védelem” és a konvencionális elrettentés teoretikusainak munkáiban lehet találkozni.¹⁴ Jelleget tekintve

¹¹ Michiko Phifer: *A Handbook of Military Strategy and Tactics*. Vij Books India Pvt Lvt, New Delhi, 2012, 102–104.; Roberts: i. m. 34.; Sharp: i. m. 111.

¹² Román származású amerikai politológus, civil stratégia. Az Amerikai Egyesült Államok Védelmi Minisztériumánál, Külügyminisztériumánál, Nemzetbiztonsági Tanácsánál, a fegyveres erők különböző haderőnemeinél, valamint számos egyéb NATO-ország védelmi minisztériumánál dolgozott szaktanácsadóként.

¹³ Hans Günter Brauch: *West German Alternatives for Reducing Reliance on Nuclear Weapons*. In: P. Terrence Hopmann – Frank Barnaby (eds.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. Macmillan Press, 1988, 159–160.

¹⁴ Uo.

ezeknél az elméleteknél is lehetséges két típus elkülönítése, mindenekelőtt katonaföldrajzi adottságok alapján: nevezetesen az alpesi és a skandináv.

Az *alpesi* típusú a kisebb méretű és jelentős hegyvidékkel rendelkező országokra jellemző. Ezek a rendszerek alapvetően svájci mintákat követnek, bár a svájci rendszer sok tekintetben egyedinek mondható, miután az a svájci állam kialakulásával párhuzamosan fejlődött, így az közel egyidős magával az országgal. Alapját az általános hadkötelezettségen alapuló milíciarendszer, valamint az ország területén létesített erődök hálózata képezte. A védelmi rendszer az ország földrajzi adottságaira támaszkodott, és úgy lett kialakítva, hogy egy esetleges fegyveres konfliktus esetén a támadót olyan terepre kényszerítse, amely nem alkalmas a páncélos-hadviselésre. A svájci mobil erők (páncélos- és légierő) hadászati tartalékot képeztek, melyet a már kellően meggyengített ellenséggel szemben alkalmaztak volna. A mélységében tagolt védelmi rendszerben a bázist, a „védelem utolsó vonalát” az ország központi, Alpokban elterülő területe képezte. Innen bontakozott volna ki az ellenállás végső stádiuma, a gerillaháború. Nagy vonalakban ez a koncepció jelent meg a 60-as és a 70-es évek fordulóján kidolgozott osztrák („Spannocchi-doktrína”) és jugoszláv („totális nemzeti védelem”) területvédelmi rendszerekben is.¹⁵

A *skandináv* típusú rendszerek hasonló szervezeti jellegét a történelem folyamán változó, de a térség államait hosszabb-rövidebb időre egymáshoz kötő perszonáluniós kapcsolatok tették lehetővé. A térség országainak katonaföldrajzi adottságai jelentősen különböznek az alpesi típusúaktól; többnyire alacsony népsűrűséggel rendelkeznek, a legsűrűbben lakott települések és a népesség nagyobb része a tengerparti, illetve a tengerparthoz közel fekvő területeken él. Geostratégiai helyzetük is egészen más, hiszen a skandináv térség államai – Izlandot és a Feröer-szigeteket nem számítva – közül kettő semleges, kettő NATO-tagország, kapcsolataik pedig kifejezetten jónak mondhatók. Katonai képesség tekintetében is teljesen más mutatókkal rendelkeznek, mint az alpesi országok. A svéd, a norvég, a finn és részben a dán területvédelmi rendszerek gyakorlatilag egyfajta átmenetet képeznek a mélységi védelem és a hátszágvédelemmel összefüggő területvédelmi rendszerek között. Sajátos katonaföldrajzi adottságaikból, geostratégiai helyzetükből, valamint katonai képességeikből következően ugyanis ezekben hangsúlyosabb szerepet kap a határok védelme. A mobil erők ezért itt nem hadászati tartalékként jelennek meg, ugyanakkor a védelem utolsó stádiumát itt is a gerillaháború jelenti, amit területvédelmi szervezeteik elvben lehetővé is tesznek számukra.¹⁶

Az 50-es és a 80-as évek között katonai és civil stratégiák számos, a mélységi védelem elmélete alapján felépülő védelmi koncepciót dolgoztak ki a NATO számára is, ezeket azonban – tekintettel a NATO katonai képességeire – végül mind elvetették. A mélységi védelem ezért a NATO-ban csupán az egyes országok szintjén jelenhetett meg.¹⁷

¹⁵ Horst Mendershausen: Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe. Rand Corporation Report, 1973, 77–81., 84–88. <https://www.rand.org/pubs/reports/R1184.html> (Letöltés időpontja: 2017. 12. 07.); Szabó János: Fegyveres semlegesség. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985, 43–53.

¹⁶ Szabó: i. m. 101–113., 198–224.

¹⁷ Stromseth: i. m. 211–215.

A TERÜLETVÉDELEM NAPJAINKBAN – KORUNK BIZTONSÁGPOLITIKAI KIHÍVÁSAI

A hidegháborút követő időszakban a területvédelmi rendszerek sokat veszítettek jelentőségükből; szervezeteiket felszámolták, illetve átalakították. A megváltozott biztonságpolitikai környezetben a nemzetközi műveletekben történő szerepvállaláshoz szükséges katonai képességek kialakítása, illetve fejlesztése vált elsődlegessé. Összességében megállapítható, hogy ez ma is így van, ugyanakkor az ezredfordulót követően a háterszágvédelem kérdése láthatóan újra felértékelődött. A területvédelemmel összefüggő feladatok ellátásának kérdése már nem a hagyományos fegyveres konfliktusokkal, hanem az olyan új típusú kihívásokkal kapcsolatban vált újra aktuálissá, mint a terrorizmus és a hibrid hadviselés. Mindkettő közös jellemzője, hogy az egyik oldalon állami szereplő(k) áll(nak), míg a másikon nem állami szereplő(k), így a hagyományos „*hadiállapot*” mint jogállapot nem valósul meg, függetlenül attól, hogy a nem állami szereplő(k) tevékenységét a háttérből esetleg más, egy vagy több állami szereplő támogatja. Ebből következően ezek a kihívások túlmutatnak a katonai szektoron, ezért sokkal komplexebb válaszokat is követelnek, ami a rendészeti, polgári védelmi és egyéb szektorok szoros együttműködését követeli meg.

A terrorizmussal kapcsolatban a területvédelem lehetséges szerepe elsőként az Amerikai Egyesült Államokat 2001. szeptember 11-én ért terrortámadást követően realizálódott. A következő évben került felállításra például a Belbiztonsági Minisztérium (DHS¹⁸), az Északi Parancsnokság (USNORTHCOM¹⁹), valamint kiadták az ország első Nemzeti Belbiztonsági Stratégiáját is. A rá következő években kialakult az Amerikai Egyesült Államok integrált háterszágvédelmi rendszere, melyben értelemszerűen fontos szerep hárul a Nemzeti Gárdára és az Állami Védelmi Erőkre is.²⁰

Néhány évvel később az iszlám terrorizmus Európában is megjelent, és az utóbbi időben egyre több, bár kevésbé szervezett terrortámadás történt kontinensünkön. A terrorfenyegetettség következtében Európa nagy részében mindennapossá vált a katonai jelenlét a közterületeken. A legjelentősebb háterszági műveletek Franciaországban, az Egyesült Királyságban és Belgiumban zajlanak, ezekben értelemszerűen a tartalékos erők is részt vesznek. Franciaországban éppen ebből kifolyólag jelentették be 2016-ban, hogy kifejezetten a terrorizmus elleni küzdelem céljával „újjaszervezik” a Nemzetőrséget. A Nemzetőrség valójában nem egy új szervezet, hanem a fegyveres erők és a rendőrség tartalékos szervezetei felett létrehozott új struktúra. Humánforrását így részben a francia haderő és a rendőrség már egyébként is meglévő tartalékos állománya, részben pedig toborzott önkéntesek alkotják. A nemzetőrök az ország területén belül látnak el őrzés-védelmi, biztosítási és járőrfeladatokat, illetve közreműködnek polgári védelmi feladatok ellátásában is.²¹

A terrorizmus mellett a másik fontos biztonságpolitikai kihívást a hibrid konfliktusok jelentik. A kérdés elsősorban Oroszország kapcsán jelenik meg, és láthatóan szorosan kapcsolódik a területvédelemhez, hiszen a legtöbb országban éppen az „*orosz fenyegetésre*” történő hivatkozással határozták el a területvédelmi erők felállítását. A balti térség államai már függetlenségük visszanyerésekor megszervezték területvédelmüket, miután a 90-es évekbeli orosz katonai műveletek alapján reálisnak tűnt számukra az orosz intervenció

¹⁸ Department of Homeland Security.

¹⁹ United States Northern Command.

²⁰ Stromseth: i. m. 211–215.

²¹ La Garde Nationale. <https://garde-nationale.gouv.fr/la-garde-nationale> (Letöltés időpontja: 2019. 04. 11.)

veszélye. Mivel akkoriban még nem voltak NATO-tagok, forrásaik és katonai képességeik pedig nem tették lehetővé a megfelelő védelem kialakítását, így alapvetően a mélységi védelemmel kapcsolatos koncepciók határozták meg területvédelmi rendszerüket. Úgy vélték, mivel invázió esetén úgysem tudnak megfelelő ellenállást kifejteni, ezért gerillaháborút kell folytatniuk, alacsony intenzitású műveletekkel szemben pedig a rendszer alkalmas a konvencionális elrettentésre. Ez a koncepció a NATO-csatlakozásukat követően annyiban módosult, hogy a NATO-kompatibilitás jegyében megkezdték a területvédelmi erőik műveleti képességeinek fejlesztését is. A védelmi koncepcióikban azonban továbbra is megjelenik a korábbi elv, miután a balti államok – különösen az ukrán válság tükrében – elégtelennek ítélik a NATO térségbeli katonai jelenlétet.²²

A 2014-es krími válság következtében azóta több országban is fontolóra vették, illetve megkezdték a területvédelmi erők felállítását. Erre elsőként Ukrajnában került sor, közvetlenül a Krím félsziget annexióját követően. Itt a területvédelmi erőket önkéntesekből, tartalékos állományú katonákból, illetve a konfliktus során alakult különböző irreguláris zászlóaljkból alakították meg.²³ Lengyelországban 2016-ban önálló haderőnemként kezdték el a területvédelmi erők szervezését. Állományát önkéntesek toborzásával egészítik ki, szervezete pedig követi a polgári közigazgatás szervezetét, így a vajdaságok szintjén 1-1 területvédelmi könnyű lövészdandárt állítanak fel (Mazóvia vajdaságban a fővárosra tekintettel kettőt).²⁴ 2017-ben hazánkban is kezdetét vette a területvédelmi rendszer kialakítása, melyről alább külön szót ejtünk.

A HAZAI FOLYAMATOK

Hazánkban a területvédelemmel kapcsolatos szakmai viták viszonylag hosszú múltra tekintenek vissza. Történetileg azt is mondhatjuk, hogy a területvédelem államiságunk kezdetén bizonyos tekintetben már megjelent honvédelmi rendszerünkben, hiszen államiságunk függetlenségéért vívott első háborúinkban gyakorlatilag a mélységi védelem koncepciója alapján szervezett védelmi rendszerre támaszkodtunk.²⁵ A területvédelem Magyarország több mint ezeréves fennállása során már számos formában megjelent honvédelmi rendszerünkben. Tipikus példája ennek az 1848-as Nemzetőrség, de maga az 1868-ban alakult Magyar Királyi Honvédség is, hiszen ha annak az akkor meghatározott feladatkörét vizsgáljuk, úgy megállapítható, hogy elsősorban területvédelmi feladatok ellátására hozták létre.²⁶ A Nép-hadsereg idején a Háterszágvédelmi Alakulatok Parancsnoksága is jelentősen kapcsolódott a területvédelemhez, itt fontos azonban megjegyeznünk, hogy képességük alapján ezek inkább csak polgári védelmi feladatok ellátására bizonyultak alkalmasnak.

²² Stephen J. Flanagan et al.: *Detering Russian Aggression in the Baltic States Through Resilience and Resistance*. Rand Corporation. Research Report, 2019. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2779.html (Letöltés időpontja: 2020. 01. 27.)

²³ Anna Bulakh et al.: *First on the First Lines. The Role of Volunteers in Countering Russia's Military Aggression against Ukraine*. ICDS Report, 2017, 4–7. https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf (Letöltés időpontja: 2019. 06. 07.)

²⁴ Hegedűs János: *A Magyar Honvédség tartalékerejének aktuális helyzete*. Honvédségi Szemle, 2019/3., 48–49. https://honvedelem.hu/files/files/115996/hsz_2019_3_beliv_046_060.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 06. 08.)

²⁵ Molnár Gábor: *A XI. századi német–magyar háborúk egy különös fejezete*. Adalékok IV. Henrik 1074. évi hadjáratához. Szakdolgozat. PTE, Pécs, 2011, 23–39., 51–53.

²⁶ 1868. évi XLI. tv. a honvédségről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800041.TV&targetdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLI.+t%C3%B6rv%C3%A9ny+cikk&referer=1000ev> (Letöltés időpontja: 2020. 02. 27.)

A rendszerváltást követő időszakban számos publikáció látott napvilágot a területvédelem kérdésével kapcsolatban, ami többek között annak volt betudható, hogy felmerült hazánk semlegességének a lehetősége is. Az akkori munkákban elsősorban Ausztria, Svájc és Németország területvédelmi rendszereit és esetleges hazai adaptációjának lehetőségeit vizsgálták. Előbbi két ország a mélységi védelem koncepcióját követte, amelyet elsősorban hazánk katonaföldrajzi adottságaiból következően nem tartottak lehetséges alternatívának. A német példa ezzel szemben viszont a hátszágvédelemmel összefüggő területvédelem tipikus példájának tekinthető, ami viszont megfelelő művelési képességeket követelt meg, hiszen abban a területvédelmi erők elsődleges feladata a művelési erők támogatása, biztosítása, valamint a polgári védelmi feladatokban történő közreműködés volt. Hazánkban inkább az utóbbi tűnt megvalósíthatónak, és ennek szellemében vette kezdetét a honvédelmi dandárok felállítása, de a folyamat végül elakadt. A következő lépést a területvédelmi rendszer kialakítására a Nemzetőrség felállítása jelenthette volna az ezredfordulón, az ezzel kapcsolatos elképzelések azonban már politikai szinten megrekedtek.²⁷

Végül a fentebb vázolt, az ukrán válsággal összefüggő folyamatok közepette, 2016 végén újra felmerült a területvédelem kérdése, és a következő évben a Magyar Honvédségben megjelent az önkéntes területvédelmi tartalékos szolgálati forma. Az elképzelés szerint 2030-ra Magyarország területén 7 területvédelmi ezred felállítására kerül sor, összesen 18 000 fővel.²⁸ Az ezredeket megyei zászlóaljok alkotják majd, a századok pedig – ugyancsak követve az ország közigazgatási beosztását – az ország 174 járásában, valamint a főváros 23 kerületében alakulnak meg. A szervezés alig 2 éve alatt a tervezettből már 2 ezredet sikerült felállítani. Az állomány kiegészítése önkéntesek toborzásával történik, amit a jogalkotó különböző ösztöndíj-lehetőségekkel, illetve a munkáltatók számára biztosítható kompenzációkkal kíván elősegíteni. A tartalékosok kiképzése a megyei kiképzőszázadok és a megyei előkészítő részlegek megalakulását követően, 2017 őszén vette kezdetét. A megyei előkészítő részlegek alig egy évvel később, az említett két területvédelmi ezred felállításával megyei zászlóaljakká alakultak.²⁹

Lényeges, hogy más nemzetek területvédelmi erőihez hasonlóan hazánkban is fontos a tapasztalatszerzés és a kiképzés szempontjából az Amerikai Egyesült Államok Nemzeti Gárdájával fennálló kapcsolat, mellyel az állomány egy része közös felkészítéseken is részt vesz. Összességében megállapítható, hogy a hazai elképzelés teljesen beleillik a régióink NATO-tagországaiban tapasztalható, haderőszervezéssel kapcsolatos folyamataiba. A művelési erők képességeinek fejlesztése mellett egy, az előbbieik tevékenységét támogatni, illetve hátszág katonai védelmét ellátni képes területvédelmi tartalékos rendszer kiépítése vette kezdetét.

ZÁRÓGONDOLATOK

A vázolt folyamatok tükrében egyértelműen kijelenthető, hogy a területvédelem kérdése korunk haderőfejlesztési irányvonalait tekintve minden kétséget kizáróan aktuálissá vált.

²⁷ Molnár (2018): i. m. 167–170.

²⁸ Faragó Fanny: Területvédelmi erők: a Magyar Honvédség új képessége. 2020. 03. 05. <https://honvedelem.hu/cikk/teruletvedelmi-erok-a-magyar-honvedseg-uj-kepessege/> (Letöltés időpontja: 2020. 03. 29.)

²⁹ Hegedűs: i. m. 57–58.; Horváth Zoltán: Hátszágvédelem, területvédelem. Területvédelmi ezredek, zászlóaljak a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében. Katonai Logisztika, 2019/3., 25–28., 33–36. http://www.epa.hu/02700/02735/00089/pdf/EPA02735_katonai_logisztika_2019-03_024-062.pdf (Letöltés időpontja: 2020. 01. 22.)

Jelentős változás azonban, hogy a fentebb említett történelmi példákkal ellentétben – ahol kifejezetten a konvencionális hadviseléssel kapcsolatban vált szükségessé a területvédelem megszervezése – korunk biztonságpolitikai környezetében egészen más tényezők játszanak szerepet e tekintetben.

Ha a területvédelem két jól elkülöníthető fajtáját vesszük figyelembe, és csupán a NATO-tagországokat vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy a leginkább érintett balti térség államaiban valójában a mélységi védelem és a hátszágvédelem koncepciójának egyfajta integrációja valósul meg. A területvédelmi erők elsősorban harcoló erőként jelennek meg. Kiképzésük és fegyverzetük egyértelműen a kis kötelékben folytatott harcászati feladatok ellátására irányul, illetve ilyen feladatok ellátására teszi őket alkalmassá, melynek célja, hogy a műveleti csapatok mellett rendelkezésre álljon olyan erő, melyek együttesen meg tudják valósítani a mélységi védelem kapcsán megjelenő konvencionális elrettentést. Ez az elrettentés azonban már a hibrid hadviseléssel szemben jelenik meg, amely nem igényli a költséges államerődítések meglétét, hiszen a hibrid hadviselésben ugyan megjelenik a konvencionális erők alkalmazásának lehetősége, de a hibrid konfliktusok jellegéből következően azok szintje nem haladja meg a háborús küszöböt.

Az érintett országok NATO-tagokként természetesen nemcsak saját erőikre támaszkodva töreksenek megvalósítani az elrettentést, hanem a szövetségi jelenlét fokozásával is. Erre egyébként a NATO vezetése is a konvencionális elrettentés eszközeként tekint.³⁰ Ezzel összefüggésben jelentkezik a területvédelem hátszágvédelmi megközelítése. A megfelelő NATO-jelenlét, illetve mozgósítási képességek elérésével a területvédelem legfontosabb feladata a hátszág stratégiai jelentőségű objektumainak a biztosítása és a lakosság védelme lesz, illetve szerepük felértékelődhet a szövetséges műveleti erők tevékenységével összefüggésben a mozgásbiztosítási és terület-ellenőrzési feladatok ellátásában. E tekintetben érdekes lehet még, hogy a területvédelmi erők milyen szerepet játszhatnak a közelmúltban felállított NATO Összhaderőnemi Támogató és Biztosító Parancsnokság (JSEC³¹) tevékenységében, melyre a szövetség is úgy tekint, mint a szövetségi szintű hátszágvédelem kiépítése irányába tett első lépésre.³²

Jelen tanulmányban ugyan nem térünk ki részletesen erre a kérdéskörre, de a területvédelem fontos szerepet játszhat a különböző polgári védelmi, a tágabb értelemben vett rendészeti és a hadkiegészítéssel kapcsolatos feladatok ellátásában, illetve az azokban történő közreműködés tekintetében is. Amennyiben egy adott ország területén megvalósul egy, a közigazgatás alsó szintjein is megtalálható területvédelmi rendszer, úgy ezek az alegységek képviselhetik a fegyveres erők egészét a polgári társadalom irányába. Helyi szinten részvételük a különböző közösségi eseményeken, illetve közreműködésük a helyi szinten jelentkező kihívásokban, legyenek azok katonai, rendészeti vagy polgári védelmi jellegűek, a civil társadalom részéről a fegyveres erők egészéről alkotott képet befolyásolják. Ha ez a kép pozitív, úgy az a toborzás szempontjából kedvezően hathat nemcsak az érintett területvédelmi alegységre, hanem a fegyveres erők egészének kiegészítésére is.

Egy megfelelően kiépített, jól működő területvédelmi rendszer tehát több szempontból is hasznosnak bizonyulhat a honvédelem szempontjából, amit láthatóan egyre több országban

³⁰ Sergei Boeke: Creating a secure and functional rear area: NATO's new JSEC Headquarters. 13. 01. 2020. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2020/01/13/creating-a-secure-and-functional-rear-area-natos-new-jsec-headquarters/index.html> (Letöltés időpontja: 2020. 02. 11.)

³¹ Joint Support and Enabling Command.

³² Boeke: i. m.

ismernek fel. Több országban megfigyelhető ugyanis az a tendencia, hogy bár nem állítanak fel külön, illetve önálló szervezeti keretekkel rendelkező területvédelmi erőket, a meglévő tartalékos rendszerüket azonban gyakorlatilag területvédelmi feladatok ellátására alkalmazzák. Ez többek között annak felismeréséből származik, hogy miután a hidegháborút követően az akkori biztonságpolitikai helyzetnek megfelelően felszámolták a tömeghadseregeket, és a nemzetközi missziós műveletekben való szerepvállalás vált stratégiai prioritássá, az ilyen képességek kialakításával párhuzamosan az egyes országok szintjén azok honvédelmi képességei összességében csökkentek. Az ekkor kialakított önkéntes tartalékos rendszerek pedig – bár céljuk az volt, hogy a műveleti erők számára megfelelő felkészültséggel és technikai felszereltséggel rendelkező tartalékos állományt biztosítsanak – valójában a legtöbb országban nem tudták ezt a szerepet betölteni. Nem voltak adottak sem a gazdasági, sem a társadalmi feltételek ahhoz, hogy ezeket a tartalékos erőket nagy arányban, illetve kötelékszinten lehessen alkalmazni missziós területen. Ehhez a fegyveres erőknek olyan szintű megbecsülése, illetve a tartalékos katonákat foglalkoztató munkáltatók számára olyan kedvezmények biztosítása szükséges, melyeket jelenleg nagyon kevés állam tud biztosítani. E tekintetben tehát a területvédelem a tartalékos erők fejlesztésének egyfajta alternatíváját is jelentheti. Amennyiben megvalósulnak a feltételek, hogy az állomány helyben képezhető legyen, illetve helyi védelmi feladatok ellátására irányuljon szakkiképzésük, amely így igazodik a sajátos helyi körülményekhez, esetlegesen megjelenő kihívásokhoz, úgy a területvédelmi rendszerek fontos részét képezhetik az egyes országok honvédelmi rendszerének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1868. évi XLI. törvénycikk a honvédségről. <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=86800041.TV&targ&etdate=&printTitle=1868.+%C3%A9vi+XLI.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk&referer=1000ev>
- Boeke, Sergei: *Creating a secure and functional rear area: NATO's new JSEC Headquarters*. 13. 01. 2020. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2020/01/13/creating-a-secure-and-functional-rear-area-natos-new-jsec-headquarters/index.html>
- Brauch, Hans Günter: *West German Alternatives for Reducing Reliance on Nuclear Weapons*. In: Hopmann, P. Terrence – Barnaby, Frank (eds.): *Rethinking the Nuclear Weapons Dilemma in Europe*. Macmillan Press, 1988.
- Bulakh, Anna – Teperik, Dmitri – Senkiv, Grigori: *First on the First Lines. The Role of Volunteers in Countering Russia's Military Aggression against Ukraine*. ICDS Report, 2017. https://icds.ee/wp-content/uploads/2018/ICDS_report_First_on_the_front_lines_ukraine.pdf
- Faragó Fanny: *Területvédelmi erők: a Magyar Honvédség új képessége*. 2020. 03. 05. <https://honvedelem.hu/cikk/teruletvedelmi-crok-a-magyar-honvedseg-uj-kepessége/>
- Flanagan, Stephen J. – Osburg, Jan – Binnendijk, Anika – Kepe, Marta – Radin, Andrew: *Deterring Russian Aggression in the Baltic States Through Resilience and Resistance*. Rand Corporation. Research Report, 2019. https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR2779.html
- Hegedűs János: *A Magyar Honvédség tartalékerejének aktuális helyzete*. Honvédségi Szemle, 2019/3., 46–60. https://honvedelem.hu/files/files/115996/hsz_2019_3_beliv_046_060.pdf
- Horváth Zoltán: *Hátországvédelem, területvédelem. Területvédelmi ezredek, zászlóaljok a hatékonyan működő területvédelmi rendszer érdekében*. Katonai Logisztika, 2019/3., 24–62. http://www.epa.hu/02700/02735/00089/pdf/EPA02735_katonai_logisztika_2019-03_024-062.pdf, DOI: 10.30583/2019/3/24
- La Garde Nationale. <https://garde-nationale.gouv.fr/la-garde-nationale>

- Mendershausen, Horst: *Territorial Defense in NATO and Non-NATO Europe*. Rand Corporation Report, 1973. [//www.rand.org/pubs/reports/R1184.html](http://www.rand.org/pubs/reports/R1184.html)
- Molnár Gábor: *A személyi kiegészítés fejlődéstörténete az állandó hadseregek korától a tömeg-hadseregek kialakulásáig*. III. rész. *Hadtudományi Szemle*, 2017/3., 78–106. http://epa.oszk.hu/02400/02463/00036/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2017_3_078-106.pdf
- Molnár Gábor: *A területvédelem és a területvédelmi erőkkel kapcsolatos különböző értelmezések, meghatározások*. In: *A hadtudomány és a XXI. század. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Hadtudományi Osztály*, 2018, 157–172.
- Molnár Gábor: *A XI. századi német–magyar háborúk egy különös fejezete. Adalékok IV. Henrik 1074. évi hadjáratához*. Szakdolgozat. PTE, Pécs, 2011.
- Phifer, Michiko: *A Handbook of Military Strategy and Tactics*. Vij Books India Pvt Lvt, New Delhi, 2012.
- Roberts, Adam: *Nations in Arms: The Theory and Practice of Territorial Defence*. Palgrave Macmillan, 1986.
- Sharp, Gene: *Sharp's Dictionary of Power and Struggle: Language of Civil Resistance in Conflicts*. Oxford University Press, 2012.
- Stromseth, Jane E.: *The Origins of Flexible Response. NATO's Debate over Strategy in the 1960s*. Palgrave Macmillan, 1988.
- Szabó János: *Fegyveres semlegesség*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985.
- Szabó József (szerk.): *Hadtudományi lexikon*. Magyar Hadtudományi Társaság, Budapest, 1995.